

## ओट चारा पिकाचे लागवड तंत्रज्ञान



डॉ. अनिता चोरे      नीलिमा दरेकर      सुमेध हिवाळे      संगीता सावधकर  
सहयोगी प्राध्यापिका      आचार्य पदवी विद्यार्थिनी      आचार्य पदवी विद्यार्थी      सहाय्यक प्राध्यापिका  
कृषिविद्या विभाग, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला

ओट ही गव्हासारखे धान्य देणारी एक वनस्पती आहे. ओट हे प्रामुख्याने थंड प्रदेशात येणारे पीक असून रशिया हा प्रमुख उत्पादक देश आहे. अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने, कॅनडा, पोलंड, जर्मनी आणि ऑस्ट्रेलिया या देशांत मोठ्या प्रमाणावर ओटचे पीक घेतले जाते. भारतात आणलेल्या या तृणधान्याची लागवड काही प्रमाणात उत्तर प्रदेश, पंजाब, हरियाणा, महाराष्ट्र, गुजरात, मध्य प्रदेश, बिहार व ओरिसा या राज्यांत करतात. महाराष्ट्रात पुणे, सातारा व अहमदनगर या जिल्ह्यांत ओटची लागवड केली जाते. ओटच्या दाण्यात तंतुमय भाग जास्त प्रमाणात असतो. दाण्याचा भरडा शेळ्या, मेंढ्या, कोंबड्या इ. जनावरांना खायला घालतात. याचा परिणाम त्यांच्या मांसोत्पादनावर व मांसाच्या प्रतीवर चांगला होतो. वविष्ट व पौष्टिक हिस्सा चारा घोडा व दुभत्या जनावरांसाठी उपयुक्त असतो. अधिक दूध उत्पादनासाठी जनावरांच्या आहारामध्ये ७० टक्के एकदल चारा असणे आवश्यक आहे. भरपुर व उत्कृष्ट प्रतीचा चारा सातत्याने मिळण्यासाठी धान्य पीकाप्रमाणेच ओट या चारा पीकाच्या लागवडीचे नियोजन करावे. योग्य चारा पीकाची निवड, जमीनीची निवड, शेतमशागत, योग्य वाणाची निवड, खत पाणी व्यवस्थापन या गोष्टी विचारात घेऊन चारा पीकाची लागवड केल्यास ती अत्यंत उपयुक्त ठरते.

महाराष्ट्र राज्यात हिस्वा आणि कोरडा चारा याची आवश्यकता आणि उपलब्धता:

चान्याचे प्रकार	हिस्वा चारा	कोरडा चारा
उपलब्धता (लाख मेट्रिक टन)	४७०	३०७
आवश्यकता (लाख मेट्रिक टन)	११०८	४४३
तूट (लाख मेट्रिक टन)	६७९	१३९
तूट (%)	७९	३१

स्त्रोत : टास्क फोर्स ऑब्लिकल्चर डेवलपमेंट

### ओट चान्याचे महत्व:

- ओट हे जोमाने वाढणारे लुसलुशीत, रसदार, पौष्टिक व पालेदार एकदल वर्गीय चारापीक आहे. थंड हवामानात येणाऱ्या बरसीम, लूसर्न या द्विदलवर्गीय पिकाबरोबर खाऊ घातल्यास उत्कृष्ट, संतुलित व पोषक आहार मिळतो.

- ओट हिस्वा चारा म्हणून तर वापरतातच, परंतु जास्तीच्या हिस्वा चान्याचे मुर्घासामध्ये रूपांतर करून

किंवा वाळवून जेव्हा चान्याचा तुटवडा असेल तेव्हा त्याचा वापर करता येतो.

- ओट हे एकदल चारा पिकांपैकी एक महत्वाचे पिक आहे. ओट पिकाचा पाला हिस्वागार, रसाळ, रुचकर व पौष्टिक असून, खोडदेखील रसाळ व लुसलुशीत असते. प्रथिने, शर्करायुक्त पदार्थ व विविध खनिजांचा पुरवठा करण्यासाठी हे सरस पीक आहे. यामध्ये ८ ते १० टक्के प्रथिने व १८ ते २० टक्के शुष्क पदार्थ असतात. चान्याची पचनीयता ६७ ते ७० टक्के आहे.

### जमीन:

क्षारयुक्त अथवा पाणथळीच्या जमिनी वगळून इतर सर्व प्रकारच्या जमिनीत याची लागवड करावी. पाण्याचा उत्तम निचरा असणारी जमीन या पिकास चांगली मानवते. हे पीक थंड व उबदार हवामानात चांगले येते. पाण्याचा चांगला निचरा होणारी आणि मध्यम ते भारी जमिनीमध्ये या पिकाची चांगली वाढ होते. जमिनीचा सामू ७ ते ८ पर्यंत असावा. ८.७ च्या पुढे सामू असलेल्या जमिनीत ओट चांगले वाढत नाही.

### पुर्व मशागत:

खरीप पीक निघाल्याबरोबर जमिनीची खोल (२७ सें.मी.) नांगरट करावी आणि त्यानंतर कुळवाच्या दोन पाळ्या घाव्यात. कुळवाच्या पाळ्या दिल्यानंतर काडीकचरा वेचून जमीन स्वच्छ करावी.

### सुधारित वाण:

आरओ - १९, जेएचओ - ८२२, फुले हरिता, कॅट, फुले सुरभी या जाती लागवडीसाठी निवडल्यात.

### पेरणीची वेळ:

ऑक्टोबर ते नोव्हेंबरमध्ये पेरणी करावी. वेळेवर व लवकर पेरलेल्या पिकापासून दोन कापण्या मिळतात. पेरणी दोन ओळींतील अंतर ३० सें.मी. ठेवून पाभरीने करावी.

### बियाणे प्रमाण:

१०० किलो / हेक्टर बियाणे वापरावे.

### बीज प्रक्रिया:

पेरणीपूर्वी प्रति दहा किलो बियाण्यास अॅझोटोबॅक्टर २५० ग्रॅम व स्फुरद विरघळविणारे जीवाणू संवर्धक २५० ग्रॅम याप्रमाणे प्रक्रिया करावी.

### खताचे प्रमाण:

जमीन नांगरटीनंतर आणि कुळवाच्या शेवटच्या पाळीपूर्वी हेक्टरी ७ टन चांगले कुजलेले शेणखत पसरवून

द्यावे. पेरणीच्या वेळेस हेक्टरी ४० किलो नत्र, ४० किलो स्फुरद व ४० किलो पालाश द्यावे. पेरणीनंतर ३० दिवसांनी हेक्टरी ४० किलो नत्र द्यावे व ४० किलो नत्र पहिल्या कापणीनंतर द्यावे. याप्रमाणे रासायनिक खतांच्या मात्रा दिल्यास चाऱ्याचे चांगले उत्पादन मिळते.

#### तण नियंत्रण:

तण नियंत्रणासाठी २५ ते ३० दिवसांनी निंदणी अथवा खुरपणी करावी, त्यापुढील कालावधीत पिकांची उंची व वाढ जलद होत असल्यामुळे तणांचा जोर कमी होत जातो.

#### पाणी व्यवस्थापन:

पेरणी करण्यापूर्वी जमीन ओलवून घेतल्यास बियाण्याची उगवण चांगली होते. पेरणीपूर्वी पाच ते सात दिवस अगोदर जमिनीची ओलवणी करावी. जमिनीत वापसा येताच बियाण्याची पेरणी करावी. बियाण्यांच्या उगवणीनंतर पाण्याची पहिली पाळी आठवड्याने द्यावी. हिऱ्या चाऱ्याचे उत्पादन अधिकाधिक प्रमाणात

येण्यासाठी जमिनीच्या प्रकारानुसार दहा ते बारा दिवसांच्या अंतराने पाण्याच्या पाच ते सहा पाळ्या द्याव्यात.

#### कापणी:

या पिकाच्या दोन कापण्या करता येतात. पहिली कापणी पीक पोटीत असताना म्हणजेच पेरणीनंतर ४५ ते ५० दिवसांनी जमिनीपासून १० सें.मी. उंचीवर करावी. पहिली कापणी उशिरा केल्यास दुसऱ्या कापणीचे उत्पादन घटते. दुसरी कापणी पहिल्या कापणीनंतर ४५ ते ५० दिवसांनी करावी.

#### उत्पादन:

चांगले पीक व्यवस्थापन केल्यास दोन कापण्या मिळून हेक्टरी ६५ टनापर्यंत ओट पिकाच्या हिऱ्या चाऱ्याचे उत्पादन मिळू शकते.

(संपर्क: +९१ ८२७५२८६८७१)



### गव्हातील पाणी व्यवस्थापन

भारी जमिनीकरिता १८ दिवसांच्या अंतराने पाण्याच्या ६ पाळ्या द्याव्यात. मध्यम जमिनीसाठी १५ दिवसांच्या अंतराने ७ पाळ्या द्याव्यात तर हलक्या जमिनीस १०-१२ दिवसांच्या अंतराने ८ ते १० पाळ्या द्याव्यात. परंतु पीक वाढीच्या महत्वाच्या अवस्था व या अवस्थेत पाण्याचा ताण पडल्यास उत्पादनावर होणारे परिणाम खाली नमूद केले आहेत.

- मुकुटमुळे फुटण्याच्या वेळी (पेरणीनंतर २१-२५ दिवसांनी): या वेळी जमिनीत पाण्याची उपलब्धता कमी असल्यामुळे मुकुटमुळे कमी फुटतात. फुटलेल्या मुळ्या जास्त पसरत नाहीत. फुटवे कमी येतात गहू काढणीस लवकर येतो व उत्पादनात घट येते.
- फुटवे फुटण्याची अवस्था (पेरणी नंतर ५५-६० दिवसांनी): ओंब्या कमी बाहेर पडतात. बाहेर पडलेल्या ओंब्यांची तांबी कमी होते व पर्यायाने उत्पादनात घट येते.
- पीक फुलोऱ्यात येणे (पेरणी नंतर ७०-८० दिवसांनी): परागीभवन कमी होऊन दाण्याची संख्या घटते व पर्यायाने उत्पादन घटते.
- दाण्यात विक भरण्याची वेळ (पेरणीनंतर ९०-१०० दिवसांनी): या अवस्थेत दाणे पोसतात, त्यांचा आकार वाढतो. परंतु जमिनीत ओलावा कमी असल्यास दाण्याचा आकार लहान होतो व वजन कमी होते.
- दाणे टणक होण्याची अवस्था (पेरणी नंतर १०० दिवसांनी): या अवस्थेत जमिनीत ओलावा कमी असल्यास दाण्याचा आकार कमी होतो. दाण्यांवर सुरकुत्या पडून प्रत निकृष्ट होते व पर्यायाने उत्पादनात घट येते.

ज्या शेतकऱ्यांकडे मुबलक प्रमाणात पाणी उपलब्ध नाही अशा परिस्थितीत पाण्याचे योग्य नियोजन करणे अत्यंत गरजेचे आहे. पाणी अपुरे असल्यास व एक ते पाच पाण्याच्या पाळ्या देणे शक्य असल्यास पुढील प्रमाणे पाणी द्यावे.

एकच पाणी देणे शक्य असल्यास ते पेरणीनंतर २१-२५ दिवसांनी द्यावे.

दोन पाणी देणे शक्य असल्यास पहिले पाणी पेरणीनंतर २१-२५ दिवसांनी व दुसरे ५५-६० दिवसांनी द्यावे.

तीन पाणी देणे शक्य असल्यास पहिले पाणी २१-२५ दिवसांनी, दुसरे ५५-६० दिवसांनी तर तिसरे ७०-८० दिवसांनी द्यावे.

चार पाणी देणे शक्य असल्यास पहिले पाणी २१-२५ दिवसांनी, दुसरे ५५-६० दिवसांनी तर तिसरे ७०-८० दिवसांनी द्यावे तर चौथे पाणी ९०-१०० दिवसांनी द्यावे.

पाच पाणी देणे शक्य असल्यास पहिले पाणी २१-२५ दिवसांनी, दुसरे ४०-४५ दिवसांनी तर तिसरे ५५-६० दिवसांनी, चौथे पाणी ७०-८० दिवसांनी तर पाचवे ९०-१०० दिवसांनी द्यावे.

अपुरा पाणी पुरवठा परिस्थितीत एक किंवा दोन पाणी देणे शक्य आहे, त्या क्षेत्रात नेत्रावती, एन आय ५४३९ व एच डी २१८९ या वाणांचे पेरणी करण्याचे नियोजन हंगामाच्या सुरुवातीला करणे आवश्यक आहे. अशा रीतीने गव्हाचे पाणी व्यवस्थापन करावे.